

Samuel Florin Bîrle

TEZE

Pedagogia deuteronomistă

Strategii și metode în discursurile liderilor
din Profeții Timpurii

Prefață de Marcel V. Măcelaru

Colecție coordonată de
Marcel V. Măcelaru
Daniel G. Oprean
Ioan-Gheorghe Rotaru
Corneliu C. Simuț

Arad, 2025

CONVERGENȚE

Oradea, 2025

Cuprins

Prefață	xi
Mulțumiri	xvii
Introducere	1
I. Stadiul cunoașterii și metodologia cercetării	7
1.1. Ce înțelegem prin <i>pedagogie deuteronomistă</i> și de ce o studiem?	7
1.2. Stadiul actual al cunoașterii	9
1.2.1. Scurt istoric al cercetării asupra educației ebraice	9
1.2.3. Scurt istoric al cercetării asupra literaturii deuteronomiste	22
1.3. Planul de cercetare și metodologia cercetării	30
1.4. Textele utilizate în lucrare	36
1.5. Concluzii preliminare	37
II. Pedagogia lui Moise	39
2.1. Panorama pedagogiei lui Moise	39
2.2. Contextul activității lui Moise: robia evreilor și supremația egiptenilor	43
2.3. Formarea lui Moise: produs al înțelepciunii egiptene și al revelațiilor dumnezeiești	47
2.3.1. Revelația de la Sinai (Ex. 3:1 – 4:17)	51
2.4. Caracterul educațional al cărții Deuteronomul	56
2.5. Strategii și metode în Deuteronomul	61
2.5.1. Strategie activ-participativă: învățând din istoria națională (Deut. 1-4)	64
2.5.2. Strategie motivațională: un popor favorizat (Deut. 4:7-9, 32-40)	69
2.5.3. Strategie de consolidare a învățăturii: repetiția (Deut. 4:1, 5:1)	74

2.5.4. Strategie de responsabilizare: poruncile divine sunt importante (Deut. 4:2)	77
2.2.5. Strategie motivațională: pedagogul ca model (Deut. 5:22-33).....	78
2.5.6. Prezentarea condensată a principalelor învățături: Decalogul (Deut. 5:6-21)	80
2.5.7. Motivare pe cale afectivă: dragostea și ascultarea (Deut. 6:4-9).....	82
2.5.8. Strategie motivațională: recompensele ascultării (Deut. 6:10-12).....	87
2.5.9. Strategie coercitivă: pedeapsa (Deut. 6:15).....	90
2.6. Metode educaționale deuteronomice	92
2.6.1. Metoda studiului de caz (Deut. 5)	92
2.6.2. Metode interactive de învățare: sărbătorile, pelerinajele și cântările (Deut. 5).....	93
2.6.3. Memorarea (Deut. 6:7)	94
2.6.4. Conversația catehetică din familie (Deut. 6:6-7)	96
2.7. Concluzii privind analiza strategiilor și metodelor deuteronomice	97
2.8. Concluzii generale despre pedagogia lui Moise	105

III. Pedagogia lui Iosua 109

3.1. Panorama pedagogiei lui Iosua.....	109
3.2. Contextul activității lui Iosua: drumul spre Canaan	112
3.3. Formarea lui Iosua: produs al relației de ucenicie și al experiențelor personale.....	116
3.3.1. Spionarea Canaanului (Num. 13-14)	118
3.3.2. Ucenicia lui Iosua: urcarea și coborârea de pe munte (Ex. 24:12-18; 32:17-18)	119
3.3.3. Experiențe la Cortul Întâlnirii (Ex. 33:7-11)	121
3.3.4. Chemarea lui Iosua (Ios. 1:2-9)	123
3.4. Comparația cu liderii anteriori: Moise și Iosua	125
3.5. Rolul educativ al narațiunii din Iosua 22.....	134
3.6. Strategii folosite în Iosua 23-24	140
3.6.1. Repetiția.....	143
3.6.2. Învățând din istoria națională (Ios. 23:3-4; 24:2-13)	145
3.6.3. Recompensele ascultării (Ios. 24:13)	147

3.6.4. Pedagogul ca model (Ios. 24:15).....	148
3.6.5. Pedepsa (Ios. 23:16, 24:20).....	151
3.7. Metode folosite în Iosua 23-24	152
3.7.1. Conversația catehetică	152
3.7.2. Studiu de caz (Ios. 24:2-13).....	153
3.7.3. Pelerinajul ca metodă interactivă: deplasarea la Sihem	155
3.8. Concluzii privind analiza strategiilor și metodelor lui Iosua	155
3.9. Concluzii generale despre pedagogia lui Iosua.....	157
IV. Pedagogia lui Samuel.....	163
4.1. Panorama pedagogiei lui Samuel	163
4.2. Contextul lucrării lui Samuel: apostazie generalizată în Israel	165
4.3. Formarea lui Samuel: copilul familiei și al templului	172
4.4. Aspecte comparative între Moise, Iosua și Samuel.....	178
4.5. Rolul educativ al capitolului 12 din 1 Samuel.....	181
4.6. Strategii utilizate în 1 Samuel 12	188
4.6.1. Pedagogul ca model (1 Sam. 12:2-5)	188
4.6.2. Învățând din istoria națională (1 Sam. 12:8-12)	191
4.6.3. Un popor favorizat (1 Sam. 12:7-11; 22)	195
4.6.4. Pedepsa (1 Sam. 12:15; 21; 25)	196
4.6.5. Învățând prin miracole: tunete și ploaie în vremea secerișului (1 Sam. 12:16-18)	198
4.7. Concluzii privind analiza strategiilor și metodelor lui Samuel.....	200
4.8. Concluzii generale despre pedagogia lui Samuel.....	201
V. Pedagogia lui Solomon.....	205
5.1. Panorama pedagogiei lui Solomon	205
5.2. Contextul activității lui Solomon: apogeul politic și începutul decăderii spirituale.....	206
5.3. Formarea lui Solomon: produsul educației prin delegare.....	211
5.3.1. Punerea lui Solomon în slujbă (1 Împ. 1)	215
5.3.2. Manifestarea înțelepciunii lui Solomon (1 Împ. 3).....	216
5.3.3. Rolul educativ al scrierilor lui Solomon (1 Împ. 4).....	220

5.4. Comparația cu liderii anteriori:	
Moise, Iosua, Samuel și Solomon.....	220
5.5. Strategii utilizate în 1 Împărați 8	224
5.5.1. Învățând din istoria națională (1 Împ. 8:16-20).....	225
5.5.2. Recompensele ascultării (1 Împ. 8:31-52).....	227
5.5.3. Un popor favorizat (1 Împ. 8:51-53)	227
5.5.4. Dragostea și ascultarea de poruncile Domnului	
(1 Împ. 8:57-58)	230
5.5.5. Minunile ca strategii motivaționale: norul de slavă	
(1 Împ. 8:10-11)	231
Pedepsa (1 Împ. 9:6-9).....	232
5.6. Concluzii privind analiza strategiilor și metodelor	
lui Solomon	237
5.6. Concluzii generale despre pedagogia lui Solomon	238
VI. Pedagogia lui Ilie.....	241
6.1. Panorama pedagogiei lui Ilie	241
6.2. Contextul activității lui Ilie:	
cultul lui Iahve amenințat cu suprimarea	243
6.3. Formarea lui Ilie: misterul pedagogiei profetice	251
6.4. Particularitățile pedagogiei lui Ilie	255
6.5. Comparația cu liderii anteriori:	
Moise, Iosua, Samuel, Solomon și Ilie	268
6.6. Concluzii generale despre pedagogia lui Ilie	272
Concluzii:	
Privire de ansamblu asupra strategiilor	
din discursurile liderilor israeliți.....	275
Evaluare a pedagogiei deuteronomiste	279
Rezultatele cercetării	288
Bibliografie	297

Introducere

Educația religioasă și creștinismul au fost considerate adesea drept soluții la permanenta nevoie de reformă a societății¹. Pe plan individual și colectiv deopotrivă, educația contribuie prin caracterul său profund evolutiv la progresele sociale diverse. Fiindcă omul educat este omul complet, care a găsit drumul de la întuneric la lumină. Apelând la metafora utilizată de Platon în *mitul peșterii*, nu greșim când credem că omul învățat este cel scăpat din lanțuri, și odată luminat, ajută și pe alții să iasă din întunericul ignoranței². Astfel, sunt evidente valențele private și publice, individuale și colective ale educației. Din cele mai vechi timpuri, Sfânta Scriptură conferă acestor observații statutul de postulate, fiindcă pune accent pe învățarea umană și face din legătura om – Dumnezeu o veritabilă imagine-archetip a educației. Chiar și după atâta timp, educația mai poate fi considerată misterul devenirii umane, la care participă – responsabil sau nu, cei care conduc comunități. Înainte de a fi un proces instituționalizat, educația a fost instituită prin legăturile dintre conducător și popor, părinte și fiu, Dumnezeu și slujitorul Său, Dumnezeu și comunitate. Ea nu se supune strict unui compartiment social, ci face parte din toate compartimentele. Pe de altă parte, formarea responsabilă, după standardul legilor divine, a fost dintotdeauna garanția drumului drept în viață. Ea nu reclamă doar un

¹ Vezi observația lui Constantin Cucoș referitoare la rolul fundamental al educației în reformarea omului și a societății: „[...] și ce mijloace mai eficiente pot fi invocate pentru reformarea spiritului omului și a comunității decât educația și religia, educația în favoarea valorilor autentice și credința noastră comună – creștinismul?” (Constantin Cucoș, *Pedagogie*, ed. a 3-a, Iași, Polirom, 2014, p. 136).

² Vezi Platon, *Opere*, trad. Andrei Cornea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 312-321.

ansamblu de cunoștințe, ci asumarea unor valori care sculptează sufletul, fiindcă valorifică propria conștiință și reglementează conduita umană.

În pofida procesului anevoios pe care îl presupune, să fie validă vorba aristotelică potrivit căreia *educația are fructele dulci chiar dacă rădăcinile îi sunt amare*? Învățătura Scripturii este considerată dulce de psalmistul care exultă: „Ce dulci sunt cuvintele Tale pentru cerul gurii mele! Mai dulci decât mierea în gura mea!”³ Atât procesul de formare educativă, cât și rezultatul său sunt percepute în Scriptură drept fenomene agreabile, pe care oamenii credincioși le urmăresc și le apreciază.

În acest context, având în vedere importanța educației în general, este îmbucurător să constatăm interesul crescut față de pedagogie, prin multitudinea de lucrări apărute⁴. Îndeosebi în ultimele secole, de când Ioan Amos Comenius a pus bazele educației moderne⁵, se poate vorbi despre o dezvoltare fără precedent a pedagogiei ca știință. Pe de altă parte însă, putem vorbi despre regretabila realitate a faptului că modelul educației biblice este încă insuficient explorat. Se poate remarca imediat, din analiza celor mai importante cărți de istorie a educației, că acestea abordează superficial tema în context veterotestamentar⁶. Având în vedere această observație, cu toate că s-au mai întreprins eforturi de cercetare, considerăm totuși că modelul Scripturii este insuficient pus în valoare. Drept pentru care, în studiul de față propunem o abordare inovatoare, cu caracter interdisciplinar, care va facilita identificarea principiilor ce stau

³ Ps. 119:103.

⁴ În această lucrare utilizăm ca surse bibliografice o multitudine de lucrări dedicate domeniului educațional atât dintr-o perspectivă generală, cât mai ales din perspectiva cercetărilor biblice.

⁵ Vezi lucrarea fundamentală a lui Ioan Amos Comenius: *Didactica magna*, trad. Iosif Antohi, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970.

⁶ Ca să exemplificăm, în cartea *Istoria educației în antichitate*, Henri-Irénée Marrou analizează educația ebraică într-un spațiu mai mic de o pagină (Henri-Irénée Marrou, *Istoria Educației în Antichitate*, vol. 2, București, Meridiane, 1997, p. 134). Această stare de fapt o remarcă și Nathan Drazin, afirmând fără rezerve că „cei mai mulți educatori au avut opinia naivă că Grecia și Roma au furnizat deja toate ideile și practicile educaționale de dorit, din vremurile clasice” (Nathan Drazin, *History of Jewish Education. From 515 B.C.E. to 220 C. E.*, Baltimore, The John Hopkins Press, 1940, p. 2). Drazin exemplifică cu următoarele lucrări referențiale: „Istoria Educației, a lui Cubberley conține mai puțin de trei pagini dedicate istoriei evreilor, religiei și educației lor; iar cartea Manualul de istorie a educației a lui Monroe, nu are nici măcar o pagină. Lucrarea colosală Enciclopedia Educației, dedică de-abia patru pagini educației evreiești din întreaga perioadă antică de două mii de ani” (Drazin, *History of Jewish Education*, p. 2).

la baza educației biblice. Mai precis, vom arăta că pedagogia Vechiului Testament este reprezentată punctual, sub forma unor experiențe administrate de Dumnezeu, fiind și delegată conducătorilor care transmiteau public învățătura oficială a națiunii.

Prin urmare, lucrarea de față se înscrie într-un demers ce pornește de la convingerea că este necesară reevaluarea tematicii educației biblice, din postura unei abordări actuale⁷. Faptul acesta poate conduce la concluzia că discursurile conducătorilor din profeții timpurii conțin elemente metodologice deopotrivă relevante și aplicabile în context contemporan. În plus, fiindcă în mod fundamental susținem caracterul inspirat și autoritar al Scripturii, afirmăm chiar că modelul educațional biblic trebuie privit ca normativ în teoria și practica noastră. Încă de la prima apropiere asupra acestei teme, se poate observa că avem de-a face cu o educație edificantă, concentrată asupra ascultării de Iahve. În plus, a fost remarcată puterea educației lui Israel, materializată în contribuția la supraviețuirea iudaismului⁸, capacitatea de a menține unitatea națională prin intermediul aderenței la un sistem educativ bazat pe idealuri religioase și morale⁹, și nu în ultimul rând, fundamentarea pe ascultarea de Iahve și pe moralitatea omului¹⁰. În lumina acestor observații, este justificat să subliniem faptul

⁷ Această necesitate este observată și de către alți cercetători, cum ar fi Petre Semen în prefața cărții *Educația la poporul ales* (Cătălin Vatanu, *Educația la poporul ales*, Iași, Doxologia, 2011, p. 19).

⁸ Vezi Julius B. Maller: „supraviețuirea evreilor și a iudaismului este datorată în mare măsură accentului continuu, pus de-a lungul istoriei pe transmiterea ideilor și practicilor de la bătrâni la tineri și de la o generație la alta” (Julius B. Maller „The Role of Education in Jewish History”, în *The Jews: Their History, Culture, and Religion*, ed. a 3-a, Louis Finkelstein (ed.), New York, Harper & Brothers, 1960, p. 1234). Vezi și observația emisă de Gangel și Benson care susțin că „nicio istorie a vreunei națiuni de pe pământ nu oglindește puterea educației mai limpede decât istoria poporului evreu. [...] Izgoniți, împrăștiți, fărâmițați și zdrobiți, evreii s-au întors în țara lor distrusă pentru a se aduna din nou în fața unui altar de lemn construit de Ezra cu scopul de a-l folosi pentru învățarea poporului” (Kenneth O. Gangel, Warren S. Benson, *Educația creștină. Istoria și filosofia ei*, trad. Cornelia Stoica, Oradea, Cartea Creștină, 1994, p. 29).

⁹ Vezi observația lui Wilds și Lottich care susțin că „cea mai mare lecție care trebuie învățată de la acest popor, este că aderența strictă la un sistem educativ bazat pe un ideal deosebit de religios și moral, le-a păstrat unitatea într-un mod în care nu ar putea-o face niciun sistem politic. Salvarea acestui popor, cel puțin, se datorează educației sale” (Elmer H. Wilds și Kenneth V. Lottich, *The Foundations of Modern Education*, New York, Holt Rinehart and Winston, 1961, p. 46).

¹⁰ C.B. Eavey descrie pertinent ceea ce urmărea Dumnezeu prin intermediul pedagogiei Sale: „educația evreilor îi învăța pe oameni să știe cum să asculte de Legea lui Dumnezeu. Finalitatea principală a educației lor, era să facă din copil unul bun, care să se teamă de Domnul. Dumnezeu

că fenomenul educațional veterotestamentar nu poate fi disociat de tema legământului cu Iahve, nici de contextul în care se formează și evoluează Israel, ceea ce validează observația potrivit căreia putem discuta despre „centricitatea teistă a educației ebraice”¹¹.

Având în vedere complexitatea¹² dată de tema educației veterotestamentare, ne aflăm inevitabil în fața unei dileme. În ce fel s-ar putea aborda subiectul acesta? După cum vom vedea, opțiunea noastră presupune un demers de identificare a principiilor fondatoare ale educației, așa cum sunt ele revelate în procesul formării liderilor lui Israel, în exprimarea personalității acestora, și în discursurile prezentate în narațiunile profeților timpurii. Vom înțelege că nu există un singur drum al devenirii umane, după cum nici lucrarea conducătoare nu este de un singur fel. De asemenea, vom fi puși în situația de a admite că persoanele chemate la conducerea comunității, sunt chemate și la educarea ei. Cine conduce educă, și cel care educă va și conduce.

Selectarea conducătorilor supuși analizei s-a făcut în baza unor observații acceptate unanim între cercetătorii Vechiului Testament cum că în narațiunile profeților timpurii apar periodic lideri care apelează la acte educative publice, după modelul exemplificat în retorica deuteronomistă. Concret, aceștia țin câte un discurs la finalul activității, într-un context reprezentat de existența unei epoci tranzitorii (social și istoric). Astfel, nu doar Moise ține o cuvântare publică finală (în câmpia Moabului), ci și Iosua la Sihem (Ios. 23-24), Samuel la Ghilgal (1 Sam. 12), Solomon în Ierusalim (1 Împ. 8) și Ilie pe muntele Carmel (1 Împ. 18).

Având în vedere aceste observații, considerăm că strategia de lucru, pe care o explicăm mai în detaliu în secțiunea următoare, este pe deplin

era departe și înălțat, dar și aproape de poporul Său. Obiectivul global al educației era dreptatea, care consta în trei scopuri suprapuse: fericire, un caracter bun și părtășie cu Dumnezeu” (C.B. Eavey, *History of Christian Education*, Chicago, Moody Press, 1964, p. 39).

¹¹ Gangel și Benson, *Educația creștină. Istoria și filosofia ei*, p. 19. Autorii susțin că „centricitatea educației ebraice este fără jenă și explicit teistă, așa cum este dovedită în renumitul pasaj șema din Deut. 6:4-5”.

¹² Vezi afirmația pertinentă a lui Andrew E. Hill: „educația era atât obiectivă (cu conținut orientat spre exterior) cât și subiectivă (cu conținut interior și personal), cognitivă (cu accentul pe intelect) și afectivă (cu accentul pe voință și emoții), atât activă (investigativă și participativă), cât și pasivă (pe de rost)”. (<https://www.biblestudytools.com/dictionaries/bakers-evangelical-dictionary/education-in-bible-times.html>, 16.03.2022)

justificată, fiindcă pornește de la premisa potrivit căreia liderii menționați au inițiat demersuri pedagogice reprezentative, iar textele rezultate se pretează la a fi considerate veritabile manuale educaționale, lăsate moștenire următoarelor generații.

Reiese de la bun început că lucrarea de față se situează la granița dintre Teologia Biblică veterotestamentară și Științele Educației. În sensul acesta, instrumentele metodologice pe care le vom utiliza sunt specifice acestor două domenii, ceea ce înseamnă implicit că vom construi proiectul nostru pe temelia lucrărilor de referință despre educația ebraică (în speță veterotestamentară), cât și pe cea a studiilor preocupate de teologia cărții Deuteronomul, și a cărților care compun așa-numita *istorie deuteronomică*¹³. Interesul pentru Deuteronomul provine de la premisa că aici poate fi identificată matricea educației biblice. Mai ales că această carte a fost privită ca având o influență considerabilă asupra canonului Vechiului Testament. Însă, cele mai importante aspecte care ne preocupă țin de formarea conducătorilor și de atenția specială asupra metodicii învățării, care se poate observa în discursurile protagoniștilor din istoria deuteronomică: Moise, Iosua, Samuel, Solomon și Ilie. Strategiile reprezintă dovada faptului că în procesul educațional a contat nu doar *ce*, ci și *cum* învață poporul, în momentele de cumpănă ale istoriei.

Întrebările esențiale care stau la baza studiului nostru sunt acestea:

- ♦ Care sunt principiile care stau la baza educației ebraice?
- ♦ Este posibil să identificăm principiile educației veterotestamentare în urma analizei discursurilor liderilor?
- ♦ Ce ne învață cartea Deuteronomul și cărțile profeților timpurii despre educație?
- ♦ Putem vorbi despre o legătură între pedagogia lui Israel și evoluția sa istorică?
- ♦ Există strategii și metode educaționale deuteronomice?

¹³ Sintagma *istorie deuteronomică* a fost introdusă prin studiul lui Martin Noth (1943) asupra cărților istorice din Vechiul Testament, referindu-se la faptul că ele au fost scrise ca o istorie unitară de către un redactor din timpul exilului babilonian. Mai multe informații pe tema aceasta sunt în secțiunea intitulată „Stadiul actual al cunoașterii”.

- Cum au încercat conducătorii lui Israel (preoții, înțelepții și profeții) să determine poporul să asculte de Domnul, să învețe și să aplice Legea Domnului?
- Ce fel de modele educaționale promovează narațiunile istoriei deuteronomice din perspectiva formării conducătorilor, a personalității lor și a stilului de educație utilizat?

Referitor la cărțile care compun *istoria deuteronomică*, putem spune că ele reprezintă un interes major în cadrul prezentei cercetări, întrucât ne propunem să analizăm și influența stilului deuteronomic asupra narațiunilor veterotestamentare, în condițiile în care de peste 50 de ani, Deuteronomul s-a studiat în relație cu următoarele cărți din canonul Bibliei ebraice și nu numai¹⁴. Această abordare va face posibilă analiza modului în care principiile educaționale identificate în cartea Deuteronomul s-au aplicat în cadrul discursurilor liderilor care l-au succedat pe Moise la cârma lui Israel.

Din perspectiva noastră, istoria deuteronomică nu cuprinde doar elemente comune care leagă textele, făcându-le să pară opera unui singur scriitor, ci arată o evoluție a cunoașterii lui Israel, prin dialog cu cartea Deuteronomul. De la cunoașterea oferită de *preoți*, la sfaturile înțelepților, și până la ultimii străjeri ai adevărului – *profeții*, toți au avut chemarea de a învăța poporul despre Dumnezeu, motivându-l la ascultare. Preotul prin apelul la lege, înțeleptul prin sfaturile oferite, iar profetul prin cuvântul de inspirație divină.

¹⁴ Studiile au vizat aspecte comune din perspectiva *paternității*, a *datei* în care s-au scris, a *temelor* abordate, a *straturilor redacționale* etc. Mai multe informații despre istoria cercetării deuteronomice sunt prezentate în secțiunea referitoare la stadiul actual al cunoașterii.

Capitolul 1

Stadiul cunoașterii și metodologia cercetării

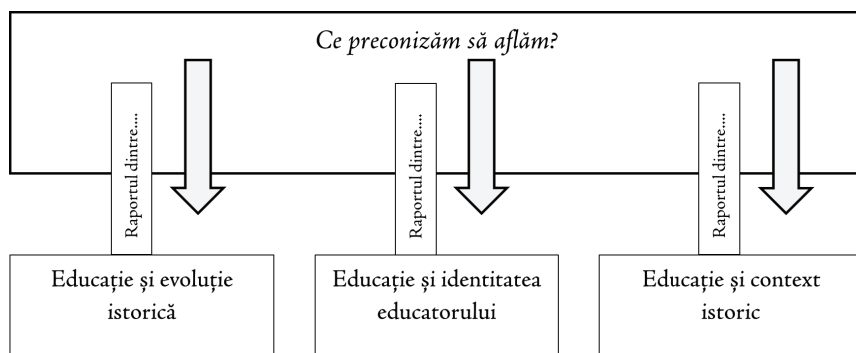
1.1. Ce înțelegem prin *pedagogie deuteronomistă* și de ce o studiem?

Prin *pedagogie deuteronomistă* înțelegem viziunea complexă despre educație și formare umană, fundamentată în Deuteronomul și dezvoltată în cărțile profeților timpurii prin activitatea conducătorilor lui Israel. Teza noastră este că scriitorii deuteronomiști au pus bazele educației ebraice prin retorica liderilor, manifestată începând cu Deuteronomul și reduplicată sub forme specifice în discursurile lui Iosua, Samuel, Solomon și Ilie. Toate aceste cuvântări publice formează o educație edificatoare, ce poate fi analizată sub aspectul strategiilor, metodelor și scopurilor utilizate. Având în vedere că narațiunile care succed Deuteronomul reprezintă reiterări ale paradigmei oferite de acesta, este realizată o dezvoltare complexă a principiilor educației, concretizată în elaborarea unui manual la care contribuie portretul și discursul fiecărui lider.

Prin urmare, preconizăm să descoperim aspecte ale *pedagogiei deuteronomiste* care țin de dinamica relației dintre educație și evoluția istorică a poporului; educație și identitatea educatorului; educație și contextul istoric în care are loc procesul educațional (Fig. 1). Analiza acestor relații poate conduce la reinterpretarea istoriei veterotestamentare în lumina oferită de pedagogia deuteronomistă, la emiterea unor concluzii adecvate despre

legătura dintre formarea conducătorilor și rezultatele activității acestora, la impactul educației promovate în funcție de contextul istoric specific, la validarea unor strategii și metode etc. De asemenea, preconizăm că variația sursei cunoașterii (exemplificată de Walter Brueggemann în modelul tripartit: *preoți – înțelepți – profeți*), despre care vorbim în detaliu în secțiunile următoare, revelează implicit strategiile și metodele utilizate de Iahve din perspectiva recuperării ontologice a poporului, aplicate înaintea exilului babilonian și statornicite definitiv sub aspect metodologic, pentru demersurile pedagogice viitoare. Atât eforturile preoților, cât și cele ale profeților ori înțelepților din Israel, s-au conjugat pentru formarea unei comunități care să respecte cu abnegație legământul cu Iahve.

Fig. 1. Pedagogia deuteronomistă

În lumina celor arătate anterior, studiul pe care îl propunem se va concretiza într-o abordare inovativă a educației veterotestamentare, care va suprapune mai multe planuri de cercetare și mijloace metodologice (preluate de la cercetători consacrați), proprii teologiei Vechiului Testament ori științelor educației.

Pe lângă cele arătate, lucrarea de față o considerăm necesară din mai multe motive. În primul rând, va arăta mai limpede principiile pedagogiei veterotestamentare, așa cum au fost ele înțelese și aplicate de către conducătorii lui Israel. În al doilea rând, va indica legătura și diferențele dintre discursurile analizate, arătând că retorica publică este întreprinsă în baza unor principii stabilite în Deuteronomul, cu care deuteronomiștii

au intrat în dialog prin textele actuale ale Bibliei ebraice, și pe care le-au dezvoltat cu ajutorul personajelor implicate. De asemenea, studiul acesta va revela importanța educației în cazul poporului Israel¹, și desigur, va reitera adevărul potrivit căruia procesele formative dețin forța capabilă să asigure progresul personal și colectiv. Mai mult decât atât, modelul pedagogic analizat se poate constitui într-un reper teoretic și practic pentru pedagogia contemporană. Mai ales că putem constata cum axiologia societății contemporane este într-o evidentă schimbare, iar valorile educației biblice trebuie să rămână de referință în noile contexte. În cele din urmă, scriind atât în calitate de pastor al Bisericii Penticostale, cât și de profesor de Religie Penticostală la un liceu teologic, consider că nevoia articulării unei teologii care să contribuie la înțelegerea proaspătă a fenomenului educațional biblic de către comunitatea din care aparțin și nu numai, trebuie adresată cu prioritate.

1.2. Stadiul actual al cunoașterii

1.2.1. Scurt istoric al cercetării asupra educației ebraice

Pentru a încadra lucrarea de față în literatura de specialitate, în cele ce urmează, vom face o scurtă trecere în revistă a principalelor studii de profil, conturând astfel și direcția proprie de cercetare. Se impune menționarea faptului că prezentarea stadiului actual al cunoașterii reprezintă pentru noi atât o incursiune în literatura legată de educația ebraică veterotestamentară, cât și în istoria interpretării cărții Deuteronomul și a cărților istorice ale Bibliei ebraice, deoarece vom construi lucrarea pe aceste două temelii disciplinare.

În anul 1919, Fletcher Swift scrie cartea *Education in Ancient Israel: from earliest times to 70 A.D.*², pretinzând că lucrarea sa constituie prima

¹ Vezi remarca lui Gangel și Benson despre puterea educației evreiești: „Nicio istorie a vreunei națiuni de pe pământ nu oglindește puterea educației mai limpede decât istoria poporului evreu. [...] Izgoniți, împrăștiați, fărâmițați și zdrobiți, evreii s-au întors în țara lor distrusă pentru a se aduna din nou în fața unui altar de lemn construit de Ezra cu scopul de a-l folosi pentru învățarea poporului. (Gangel și Benson, *Educația creștină. Istoria și filosofia ei*, p. 29).

² Fletcher H. Swift, *Education in Ancient Israel. From Earliest Times to 70 A.D.*, Chicago, The Open Court Publishing Company, 1919.

încercare în limba engleză de abordare a educației vechiului Israel într-o manieră cuprinzătoare, după modelul aplicat și în cazul altor popoare antice. În cele 134 de pagini, Swift tratează perioada pre-exilică, exilică și post-exilică, încercând să analizeze aproape toate laturile educației ebraice, ceea ce a dus practic la imposibilitatea de a trata în mod exhaustiv temele³. Astfel, Swift începe cu o analiză a perioadei pre-exilice din perspectivă istorică și socială, întocmind chiar o periodizare a istoriei și educației ebraice, urmată de prezentarea factorilor determinanți pentru viața israeliților din această etapă istorică. În sensul acesta, fenomenul nomad, mediul existențial, contactul cu celelalte națiuni, credințele distincte și concepțiile religioase, cartea Legii găsită de Iosia în templu, ori concepțiile primitive și profetice despre Iahve, sunt percepute de autor ca având o influență majoră asupra vieții și mentalității pre-exilice. Odată efectuată această analiză, cel de-al doilea capitol se ocupă de educația din această perioadă, pornind de la caracteristicile educaționale generale, educația băieților în triburi și familii, *disciplinele* care se învățau, problema scrisului și cititului, actele educative din afara familiei (instituții, temple, funcția didactică a preotului), precum și o secțiune de câteva pagini dedicată profesilor ca profesori-oratori. După un studiu istoric legat de perioada exilică și post-exilică, în capitolul 4, Swift descrie familia ca instituție educațională, alături de perioade ale vieții și educației copiilor, în contextul oferit de ritualurile familiale respectate. De asemenea, este întreprinsă o analiză sumară privind lucrurile care se învățau, stabilindu-se inclusiv o listă cu manierele (virtuțile) urmărite: simplitate, blândețe, smerenie, înțelepciunea vorbirii, curiozitatea, manierele de la masă (lăcomia), învățăturile ecleziastului, ospitalitatea etc. Capitolul de final cuprinde cele mai numeroase informații și abordează cam toate valențele educaționale specifice vremii, începând de la tendințele generale ale fenomenului educativ, până la factorii responsabili de practica pedagogică (învățătorii, declinul profesilor și preoților ca educatori, scribii, rabinii etc). Autorului nu îi scapă nici analiza dedicată instituțiilor care se ocupau cu răspândirea învățăturii. Remarcă pertinent faptul că acum apare sinagoga și școlile

³ Observație făcută și de alți cercetători. Vezi Drazin, *History of Jewish Education. From 515 B.C.E. to 220 C.E.*, p. vii.

elementare, pe care le prezintă sub aspectul organizării și funcționalității lor. De asemenea, vorbește și despre școlile de la Soferim, precum și despre rolul sărbătorilor și al templului. Studiul se încheie cu o secțiune dedicată educației fetelor și femeilor, și cu o bibliografie relativ sumară. Cu toate că lucrarea aceasta poate fi considerată *prea largă* pentru spațiul alocat, are meritul de a contribui la deschiderea drumului cercetării sistematice a educației ebraice. În plus, se mai remarcă prin faptul că încearcă să analizeze fenomenul educațional din perspectiva factorilor religios, istoric, social și geografic, ceea ce denotă o oarecare înțelegere complexă a temei.

Având tot o abordare generală, Nathan Morris publică în anul 1937 cartea *The Jewish School: An Introduction to the History of Jewish Education*⁴. După ce remarcă faptul că literatura educațională în general a trecut sub tăcere sau s-a referit numai întâmplător⁵ la educația ebraică, se concentrează în cele șase părți ale cărții, asupra începuturilor educației ebraice, *organizarea, curriculumul, teoria și metodele, munca manuală și copilul educat*. Lucrarea lui Morris poate fi criticată în privința faptului că nu păstrează întotdeauna o grijă corespunzătoare față de diferențele cronologice și geografice ale sistemelor educaționale pe care le compară⁶. Totuși, trebuie apreciat efortul de a studia educația în lumina contextului antic în care s-a dezvoltat, fapt ce furnizează într-adevăr o metodă nouă de abordare.

În anii care au urmat, preocupările au fost mai specifice, concentrându-se asupra unor intervale mai mici de timp, ceea ce a dus la rezultate mai exacte. În anul 1940, Nathan Drazin, autorul cărții *History of Jewish Education*, este interesat de perioada istorică cuprinsă între 550 î.H. – 220 d.H. La fel ca Morris, și el remarca deficitul de atenție asupra educației

⁴ Nathan Morris, *The Jewish School: An Introduction to the History of Jewish Education*, Londra, Eyre and Spottiswoode, 1937.

⁵ Morris, *The Jewish School*, p. xvii. Observația este încă de actualitate dacă luăm spre exemplu cartea lui Martin Bloomer, *A Companion to Ancient Education*, care se raportează numai la sistemele educaționale elenist și roman (Martin Bloomer (ed.), *A Companion to Ancient Education*, ed. 1, Chichester, John Wiley & Son, 2015).

⁶ Vezi Eliezer Ebner, *Elementary Education in Ancient Israel. During The Tannaitic Period (10-220 C.E.)*, New York, Block Publishing Company, 1956, p. 5-6. Ebner exemplifică cu următorul caz: „de exemplu, în ciuda rudeniei lor culturale, referințele la scena babiloniană nu pot fi luate în mod automat pentru a reflecta condiții similare în Palestina, deoarece circumstanțele politice și economice au fost diferite în cele două țări”.

ebraice în cercetarea de specialitate, catalogând drept *naivă* convingerea că culturile greacă și latină furnizează într-o manieră exclusivă principiile și practicile bune ale Antichității⁷. Lucrul acesta poate fi constatat și în cărțile traduse în limba română, și ca să dăm un singur exemplu, putem menționa lucrarea lui Henri-Irénée Marrou⁸, care analizează într-un spațiu mai mic de o pagină sistemul educativ ebraic, în cele două volume ale sale. Nathan Drazin abordează aspecte care țin de filosofia educației, evoluția sistemului de școli ebraice și modul în care erau administrate. El descrie și conținutul educației din perspectiva celor trei cicluri instituționale: *elementary education*, *secondary education*, *higher education*. Iar în ultimele capitole, autorul face scurte referiri la principiile și metodele pedagogice, precum și la diferențele dintre educația băieților și a fetelor.

Cu 16 ani mai târziu, Eliezer Ebner, publică lucrarea *Elementary Education in Ancient Israel. During The Tannaitic Period (10-220 C.E.)*. Scopurile declarate ale cărții sunt de a preciza principiile și de a descrie condițiile educației elementare ebraice din Israel, din timpul primelor două secole de după Hristos, denumită drept *perioada tanaitică*. Selectarea acestui interval de timp s-a făcut pe două considerente. Pe de o parte, din convingerea autorului că atunci s-au stabilit (în mod democratic) fundamentele învățământului elementar organizat. Pe de altă parte, s-a ținut cont de faptul, că prin limitarea la un segment restrâns de timp și cadru geografic, se vor putea obține rezultate mult mai precise. În introducere, autorul este preocupat de stabilirea perioadei *tanaitice* și de conceptul de educație ebraică. După ce în prima parte abordează identitatea copilului, statutul său juridic și social, dar și originea istorică a școlii elementare, a doua parte propune o analiză a funcționării școlii din punct de vedere instituțional, a organizării ei din perspectivă curriculară și metodologică. Cu toate că perioada la care se raportează autorul nu coincide cu cea care ne interesează pe noi, am considerat oportună consemnarea acestei

⁷ Drazin afirmă că, „cei mai mulți educatori au avut opinia naivă că Grecia și Roma au furnizat deja toate ideile și practicile educaționale de dorit, din vremurile clasice. De exemplu, Istoria Educației, a lui Cubberley conține mai puțin de trei pagini dedicate istoriei evreilor, religiei și educației lor; iar cartea Manualul de istorie a educației a lui Monroe, nu are nici măcar o pagină. Lucrarea colosală Enciclopedia Educației, dedică de-abia patru pagini educației evreiești din întreaga perioadă antică de două mii de ani” (Drazin, *History of Jewish Education. From 515 B.C.E. to 220 C.E.*, p. 2).

⁸ Marrou, *Istoria educației în antichitate*, p. 134.

cărți deoarece are meritul de a fi mult mai specifică în cercetarea pe care o întreprinde.

O altă carte care a influențat semnificativ cercetarea, și care deține un rol important și pentru noi, este cea a lui Walter Brueggemann: *The Creative Word. Canon as a Model for Biblical Education*. Fiind scrisă de un autor cu o vastă experiență în studiile Vechiului Testament, lucrarea unifică preocupările de cercetare ale biblistului care este și educator pasionat. Publicată inițial în anul 1982 și republicată în mai multe ediții ulterioare, aceasta abordează dintr-o perspectivă diferită tema educației în context veterotestamentar⁹. Autorul remarcă faptul că noile cercetări asupra Vechiului Testament sugerează interferențe cu domeniul educației. În sensul acesta, ea mai arată că ultimele studii încearcă să treacă dincolo de analiza istorico-critică, utilizând alte perspective și metode. Metoda propusă de Brueggemann este *critica canonică*, bazată pe conștientizarea faptului că procesul prin care materialul biblic ajunge în configurația sa actuală (procesul canonic) și forma finală la care a ajuns (forma canonică) sunt chestiuni teologice importante care ne vorbesc despre intenția comunității biblice. Cu alte cuvinte, procesul de formare este în sine un act confesional, iar studiindu-l, vom putea învăța mai multe despre auto-înțelegerea comunității și despre intențiile ei în raport cu generațiile care urmează. Prin urmare, autorul sugerează că forma canonului este un indiciu al educației atât ca substanță, cât și ca proces, deoarece canonul nu este „nici un dat neexaminat, nici un accident neintenționat, ci un proces de transmitere plănuț, ceea ce arată în mod clar că este vorba de educație”¹⁰. După ce explică sensul expresiei *critică canonică*, Brueggemann își expune convingerea cu privire la educație astfel:

educația înseamnă menținerea unei comunități de-a lungul generațiilor. Aceasta trebuie să asigure o continuitate adecvată a viziunii, valorii și percep-

⁹ Vezi articolul pe care l-am scris despre lucrarea lui Brueggemann: Samuel Florin Bîrle, „Canonul ca model pentru educația biblică: o descriere a educației veterotestamentare în viziunea lui Walter Brueggemann”, în Adina Pădurean et al., *Perspective actuale în științele socio-umane*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2021, p. 219-224. Precizez că prezentarea pe care o fac aici lucrării lui Brueggemann are la bază descrierile și concluziile la care ajung în articolul menționat.

¹⁰ Walter Brueggemann, *The Creative Word. Canon as a Model for Biblical Education*, Philadelphia, Fortress Press, 1982, p. 7.

ției, astfel încât comunitatea să-și susțină identitatea de sine. În același timp, această continuitate trebuie să asigure suficientă libertate și noutate, astfel încât comunitatea să poată supraviețui și să fie relevantă în noile circumstanțe. Astfel, educația trebuie să participe atât la procesele de continuitate, cât și de discontinuitate, pentru a evita fosilizarea în irelevanță, pe de o parte, și relativizarea în dispariție, pe de altă parte¹¹.

Brueggemann mai arată că educația lui Israel provenea din 3 surse diferite: legea preoților, sfatul înțelepților și cuvântul profeților (Ier. 18:18)¹². Observând că acestea corespund celor trei grupuri principale de cărți care formează canonul Vechiului Testament, argumentează că fiecare deține o funcție, o epistemologie și o revendicare diferită în Israel. De asemenea, el afirmă că forma canonului „este invitația către educatori de a avea un repertoriu variat atât ca mod, cât și ca substanță și că ar trebui să avem un simț acut privind înțelegerea cărui sezon îi este necesară o anumită parte a canonului”¹³.

Sunt impresionante observațiile sale despre fiecare instanță educațională din Israel, începând cu Tora, care accentuează *ethosul*, continuând cu Profeții, care promovează *pathosul*, și sfârșind cu Scrierile, care subliniază *logosul*. Legat de cunoașterea Torei, opinează că stabilește obligațiile comunității, contribuind astfel la formarea unui sistem social complex. Brueggemann analizează pertinent centralitatea narațiunii ca mijloc de promovare a învățaturii sfinte și ca metodă primară de cunoaștere. Astfel, ea devine o formă agreabilă prin care generația tânără dobândește acces la propria identitate și descoperă rolul lui Iahve în istoria națiunii. El subliniază că (1) narațiunea este concretă, (2) are final deschis, (3) este un exercițiu de imaginație și (4) presupune asumarea unei experiențe comune. Nu mai puțin important este rolul adulților¹⁴ în acest demers,

¹¹ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 1.

¹² „Atunci ei au zis: «Veniți să urzim rele împotriva lui Ieremia! Căci doar nu va pieri **Legea din lipsă de preoți**, nici **sfatul din lipsă de înțelepți**, nici **cuvântul din lipsă de proroci**. Haidem să-l ucidem cu vorba și să nu luăm seama la toate vorbirile lui!»” (s.n.).

¹³ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 13.

¹⁴ Vezi perspectiva lui Jack și Judith K. Balswick legată de rolul educativ al adulților față de copii. Ei susțin că descrierea biblică a lui Dumnezeu ca părinte furnizează o paradigmă de creștere a copiilor. Părinții sunt chemați să își asume un model patern care presupune responsabilitatea

deoarece totul pornește de la evocarea trecutului printr-un semn exterior vizibil, după care, părintele este responsabilizat pentru a demara povestea. În felul acesta, este valorificată curiozitatea celor mici, care pătrund în misterioasa lume adultă prin intermediul unui secret împărtășit de cei mari. În acest context, Brueggemann susține că adevărata predare „înseamnă, probabil, gestionarea inteligentă a acelui secret, cu un sentiment acut despre *când* și *cum* este potrivit ca secretul să fie ținut ascuns și când să fie dezvăluit”¹⁵ (s.n.).

Cu privire la cunoașterea profetică, autorul pornește de la narațiunea descrisă în Ieremia 37. Aici, împăratul Zedechia este pus într-o situație nefavorabilă, în care își recunoaște lipsa de autoritate și legitimitate când îl întreabă pe profetul Ieremia dacă a primit vreun cuvânt de la Domnul. Potrivit lui Brueggemann, momentul denotă un impas al structurii de autoritate în exercițiu, nevoită să apeleze la sursa de cunoaștere (profetică) marginalizată până atunci. Brueggemann explică tipologia de conducere și cunoaștere profetică în termeni pertinenti, insistând asupra faptului că revolta acestei entități se bazează pe observația potrivit căreia Dumnezeu a promis mai mult decât a fost dat. Aceasta înseamnă că există o cale mult mai bună, la care comunitatea nu are acces din cauza opoziției manifestate de lumea regelui. Pe lângă faptul că profetul are acces la o cunoaștere superioară, de tip transcendent, ea reflectă fidel starea pe care o simte Însuși Iahve. În sensul acesta, autorul opinează că „profeții cred și afirmă că cel mai rău lucru este să nu observi durerea și încântarea care se află în străfundul lumii, în inima lui Dumnezeu. Această poezie refuză să lase viața să fie cuantificată, generalizată, rezumată. Insistă să-și ia timp pentru a observa dimensiunile umane ale durerii și vindecării. Îndrăznește să dea

împuternicirii copiilor: „împuternicirea este în mod evident elementul central al modelului nostru biblic de creștere a copiilor. [...] A fi un părinte bun înseamnă a folosi cu înțelepciune acea poziție și acea abilitate. Împuternicirea este procesul prin care copiilor li se inspiră încredere, li se oferă încurajare și apreciere pentru a deveni mai puternici și mai competenți. Cei mai eficienți împuternicitori sunt acei indivizi care la rândul lor au fost împuterniciți prin iubirea necondiționată a lui Dumnezeu și a Duhului Sfânt” (Jack O. Balswick și Judith K. Balswick, *Familia: o perspectivă creștină asupra căminului contemporan*, trad. Tabita Gabor, Oradea, Casa Cărții, 2009, p. 113.). Pentru o descriere amănunțită a rolului educativ al tatălui și al mamei, vezi Vatamanu, *Educația la poporul ales*, p. 246-293; sau Petre Semen, „Familia și importanța ei în perioada Vechiului Testament”, în *Familia creștină azi*, Iași, Trinitas, 1995, p. 9-26.

¹⁵ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 18.

proporții cosmice acestor aspecte ale vieții, susținând că textura suferinței și a vindecării umane este o potrivire cu ceea ce se întâmplă în inima lui Dumnezeu¹⁶. Mai mult decât atât, profetismul implică utilizarea unui mesaj spontan plin de pathos, care dinamitează, surprinde și cheamă comunitatea la o reformă radicală. Brueggemann arată că profeții sunt poeți, nu activiști sociali¹⁷, și că reprezintă categorii sociale marginalizate, drept pentru care „limbajul lor străpunge construcțiile raționale ale *statu quo*ului și subminează structurile politice existente. Discursul lor radical este o nouă revelație care surprinde, spulberă, încalcă și ofensează”¹⁸.

Autorul explică faptul că lucrarea profetică se naște dintr-o necesitate dată de falimentul sistemului uman actual, și de lucrarea proaspătă pe care o dorește Iahve: „profeții apar atunci când vechiul consens se află în pragul eșecului. Ei afirmă că vechile structuri ale rațiunii umane și ale managementului uman sunt învechite din cauza noului lucru realizat acum de Dumnezeu”¹⁹. Făcând o paralelă între lumea biblică și cea contemporană, autorul concluzionează că și în comunitățile noastre suntem datori nu numai să acceptăm vocile profetice, care în general se remarcă prin criticismul lor, ci chiar să le hrănim, pentru că favorizează progresul spre o cale mai bună. În loc de concluzii, autorul se lansează în câteva interogații provocatoare legate de disponibilitatea educatorilor de a-și asuma rolul profetic atât de necesar. În cele din urmă, autorul observă că din cauza estompării vechilor principii, noul adevăr propune o întoarcere radicală la viziunea inițială:

Întrebarea lui Zedechia încă așteaptă un răspuns: *Este vreun cuvânt de la Domnul?* Mai există acei oameni cu voci libere și vise pasionale, care dau glas vocii siguranței din interiorul lor, acea voce a noutății care sparge și spulberă? Nu trebuie să fie doar o voce a mâniei, deși poate fi și astfel. Mai

¹⁶ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 40.

¹⁷ „Ca poeți, ei au capacitatea de a colora imagini noi, de a forma metafore noi și de a-și asuma riscurile îndrăznețe ale retoricii; ei creează o nouă arenă pentru imaginația Israelului și derivativ pentru acțiunile politice ale Israelului. Ei încearcă să formeze un context alternativ pentru umanitate prin crearea unei lumi prezumtive diferite, susținută de promisiuni diferite, servite de resurse diferite” (Brueggemann, *The Creative Word*, p. 40).

¹⁸ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 90.

¹⁹ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 33.

degrabă, trebuie să fie o voce care stă chiar pe textul consensului pe care îl spulberă. Întrebarea nu va primi răspuns decât dacă există o potrivire între o voce a elocvenței și un nou adevăr al unei lumi care se încheie și începe. Limba bună nu va fi irosită pe un vechi adevăr obosit. Noua lume nu va fi dată fără o limbă care să o trezească la viață. Sarcina educațională a comunității este de a hrăni vorbirea profetică. Însă pentru mulți alții, este să creăm conștientizarea faptului că trebuie să permitem, să primim și să evocăm acea limbă profetică printre noi. În caz contrar, vom fi diminuați în lumea prozei regelui și, în cele din urmă vom sfârși fără speranță. Acolo unde nu există limbă pentru noul adevăr, suntem sortiți să zăcem în răceala vechiului adevăr²⁰.

Al treilea mod de cunoaștere, care corespunde celei de-a treia părți canonice, este sfatul înțeleptului. Textul de referință la care se raportează este interogația întâlnită în Iov 28:12 – *Unde se găsește înțelepciunea?* Această entitate educațională pornește de la experiențele personale, care formează de-a lungul timpului un adevărat sistem de valori²¹. În cazul acestui tipar, Brueggemann arată că nu avem de-a face cu un consens stabilit, ca în cazul Torei, și nici cu o ruptură radicală de la acesta, ca în cazul profeților. Avem un demers și o abordare diferite, concretizate în colecții de proverbe și zicături²². Acestea conțin observații despre elementele lumii create și despre existența umană generală. Totul funcționează după anumite reguli, care pot furniza diverse învățături celor interesați. Astfel, sunt indispensabile câteva condiții pe care trebuie să le îndeplinească educabilul, cum ar fi: fascinația, imaginația, răbdarea, atenția la detalii și, în cele din urmă, observarea regularităților care par să guverneze. În cadrul acestei paradigme, înțelepciunea vine din experiențele specifice pe care cei interesați le pot identifica în urma unor demersuri private. Cu toate acestea, având în vedere faptul că universul revelează experiențe tuturor, întrucât are un caracter ordonat, constant, regulat și fiabil, se poate vorbi

²⁰ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 41.

²¹ Brueggemann își bazează aceste observații pe concluziile la care ajung Peter Berger și Thomas Luckmann (*The Social Construction of Reality*, New York, Doubleday, 1966, p. 92-104).

²² „Zicala intenționează să fie cu adevărat empirică, derivând dintr-o tradiție a experienței, dar, de asemenea, să ia contact cu experiența ascultătorului. Autoritatea sa depinde de faptul că reprezintă o declarație ce face apel la bunul simț” (Brueggemann, *The Creative Word*, p. 49).

și despre experiențe generale ale comunității. De-a lungul timpului s-a format o adevărată comunitate de observatori care a pus bazele unei tradiții a experienței și cunoașterii în Israel²³. Brueggemann descrie până și cronologia în care se desfășoară experiențele educaționale: „în primul rând, există *observație*, apoi *generalizare* și apoi *explorare* pentru a vedea cum, în ce moduri și în ce măsură experiența nouă se potrivește generalizării și în ce măsură provoacă, dispută sau răstoarnă generalizarea”²⁴. Cel mai important lucru în acest proces al cunoașterii se leagă de identificarea evenimentelor cu caracter repetitiv: „forme de regularitate, fiabilitate, recurente, care permit controlul, predicția și anticiparea”²⁵. Potrivit lui Brueggemann, a căuta să dezvoltăm această cunoaștere presupune practicarea discernământului și supravegherea atentă a lumii create. În mod evident, vorbim despre un proces sinuos și solicitant care stă la baza cunoașterii științifice²⁶. Nu avem de-a face aici cu o revelație consemnată, la care avem acces nestingherit, nici despre o perturbare făcută de cuvinte profetice, ci de o cunoaștere la care ajung doar oamenii dispuși să caute cu orice preț înțelepciunea.

În tabelul de pe pagina alăturată am surprins structura lucrării lui Brueggemann care, după ce identifică cele 3 surse ale cunoașterii lui Israel (Tora – *legea preotului*, scrierile profetice – *cuvântul profetic* și scrierile de înțelepciune – *sfatul înțeleptului*), arată în ce constă esența structurii canonice, reperează un verset cheie și argumentează că fiecare pune accent pe *ethos*, *pathos* ori *logos*. Trecerea de la o instanță educațională la alta revelează, în opinia autorului, o mișcare a cunoașterii de la certitudine la întrerupere și mister.

²³ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 50-52.

²⁴ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 52.

²⁵ Brueggemann, *The Creative Word*, p. 52.

²⁶ „Aici se va găsi înțelepciunea – în lucrurile vieții, în lume, în experiența noastră. Această tradiție consideră că lumea nu este neutră, nici întâmplătoare, nici pasivă. Păstrează pentru cel atent, pentru observatorul sânguinos, ceea ce trebuie știut. Și ceea ce trebuie cunoscut sunt formele de regularitate, fiabilitate, recurente care permit controlul, predicția și anticiparea. Astfel, fascinația pentru lumea ordonată este o formă a credinței creației și a rădăcinii cunoașterii științifice” (Brueggemann, *The Creative Word*, p. 52).

Fig. 2.²⁷

Sursele cunoașterii	Esența structurii canonice	Versetul cheie	Accentul?	Mișcarea cunoașterii
Torah	The disclosure of bindings (dezvăluirea obligațiilor)	„Ce înseamnă pietrele acestea?” (Iosua 4:21)	ETHOS	certitudine
Profeții	The disruptive for justice (cuvântul disruptiv)	„Este vreun cuvânt din partea Domnului?” (Ierema 37:17)	PATHOS	întrerupere
Scrierile	The discernment of order (discernământul ordinii)	„Unde se găsește înțelepciunea?” (Iov 28:12)	LOGOS	mister

Walter Brueggemann, alături de alți cercetători ai Vechiului Testament, are meritul de a repune în atenție textul final al Scripturii, raportându-se la acesta ca la o sursă educațională. Mai remarcăm că metodele utilizate de Brueggemann sunt inovatoare, dacă le comparăm cu cele exercitate în studiile anterioare, ceea ce rezultă într-o lucrare bine articulată metodologic. Influența pe care lucrarea aceasta o are asupra cercetării noastre stă în faptul că ne pune la dispoziție cele 3 categorii de lideri care ajută în procesul cunoașterii lui Israel, alături de observații prețioase cu privire la manifestarea proprie fiecărei categorii. Este evident că pentru noi triada de personaje nu corespunde unor tipuri de texte canonice diferite (*lege – literatură de înțelepciune – literatură profetică*), ci tipologiei variate a personajelor care țin discursuri în cadrul narațiunilor veterotestamentare. Într-adevăr, personalitatea conducătorilor care exercită acte pedagogice publice poate corespunde acestei tipologii, cu toate că, după

²⁷ Această reprezentare am întocmit-o în articolul dedicat lucrării lui Brueggemann, „Canonul ca model pentru educația biblică: o descriere a educației veterotestamentare în viziunea lui Walter Brueggemann”, în Pădurean et al., *Perspective actuale în științele socio-umane*, p. 220.